

<https://doi.org/10.15407/ukrmova2023.02.116>

УДК 811.161.2

В.Р. ДЯЧУК, аспірантка відділу діалектології
Інститут української мови НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001
Email: virarozumna@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3982-335X>

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ПІДКОНЦЕПТУ МАТИ БОЖА В СУЧАСНИХ СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКИХ ТА ГУЦУЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ

У статті проаналізовано підконцепт Мати Божя в середньонаддніпрянських та гуцульських говірках. Установлено, що концептуалізація обраної когнітивної одиниці в мовленні представників середньонаддніпрянського та гуцульського діалектів ґрунтується на семи спільних ознаках. Особливу увагу звернено на способи вербалізації підконцепту Мати Божя, унаслідок чого встановлено, що ця когнітивна одиниця в середньонаддніпрянських та гуцульських говірках об'єктивована за допомогою лексичних та синтаксичних мовних засобів. Зазначено, що полівербальність представлення підконцепту в гуцульському діалекті та зближення сакральних уявлень про землю з образом Богоматері свідчать про більш важливе місце цієї когнітивної одиниці в концептуальній картині світу горян.

Ключові слова: підконцепт, Мати Божя, мовна картина світу, середньонаддніпрянські говірки, гуцульські говірки.

У контексті аналізу національного світосприйняття ментальні утворення (концепти, підконцепти) посідають важливе місце, оскільки репрезентують ціннісне ставлення мовної спільноти до культурних феноменів. Способи вербалізації когнітивних структур нижчого рівня, з одного боку, засвідчують їхнє місце в мовній картині світу, з іншого, — відображають культурно та історично зумовлені уявлення про них. Тому дослідження таких структур досі є актуальним і важливим завданням мовознавців.

Цитування: Дячук В.Р. (2023). Репрезентація підконцепту *Мати Божя* в сучасних середньонаддніпрянських та гуцульських говірках. *Українська мова*, 2(86), 116—131. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2023.02.116>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Підконцепт *Мати Божої* — похідна одиниця, утворена внаслідок метафоризації центрального значення концепту-донора *мати* (Саїк, 2012, с. 482). Змістове наповнення аналізованої ментальної структури ґрунтується на поєднанні профанного (сімейно-обрядового) та божественного первнів. З одного боку, ця когнітивна одиниця — вищий прояв архетипу *мати*, духовне втілення земної жінки, а з іншого, — система сакральних (стійких культурних) уявлень про жінку, яка стала матір'ю втіленого Бога-Сина¹.

Аналізові образу Матері Ісуса Христа було присвячено чимало літературознавчих праць. І.Ф. Кметь уперше простежила специфіку образотворення Богородиці в українському фольклорі в контексті фольклорно-апокрифних зв'язків. З'ясувавши семантику образу Божої Матері в українській народній культурі, вона визначила три аспекти, на яких він ґрунтується: богообраність, материнське покликання й заступництво (Кметь, 2009). Г.В. Коваль схарактеризувала образ Матері Ісуса Христа як один із ключових християнських фемінообразів в українському фольклорі (Коваль, 2021). В.А. Гончарук, описавши образ Богородиці в поетичній спадщині Т.Г. Шевченка, установила, що він постав на ґрунті архаїчного культу матері-землі й пов'язаний з образом знедоленої української жінки-матері (Гончарук, 2014; Гончарук, 2017).

Серед мовознавчих досліджень наявні різноаспектні праці, зокрема про номінацію Богородиці в неканонічних писемних пам'ятках XVII ст. (Зелінська, 2009), у поетичному дискурсі Т.Г. Шевченка (Степаненко, 2020).

Особливої уваги надано образу Матері Божої в контексті когнітивних студій: схарактеризовано як сегмент структурної периферії номінативно-сислового поля концепту-донора *мати* (Саїк, 2012), як один із типів його смислових репрезентацій (Саїк, 2020); на матеріалі різних видів текстів, зокрема церковнослов'янських, діалектних, поетичних, проаналізовано способи вербалізації концепту в російськомовному просторі (Староселець, 2014), визначено його місце в іспанській лінгвокультурі (Лаврентьева, 2016).

Особливості образу Богородиці на тлі стереотипних національних уявлень проаналізовано в польській народній традиції, установлено спільні та відмінні засоби мовного представлення концепту *Мати Божої* в польській та українській мовних картинах світу (Бартмінський, 2004; Сукаленко, 2022), проте цю ментальну одиницю не вивчено в українському діалектному континуумі.

¹ Зазначимо, що на сутність образу Діви Марії в українському мовно-культурному просторі вплинуло два чинники. Перший стосується поєднання візантійських традицій звеличування християнських святих із укоріненими реліктами язичницьких вірувань слов'ян, які вшановували Березину-Матір (головну богиню життя, добра, захисницю людини від зла, хвороб, покровительку врожаїв, первісну праматір) (Знаки, с. 69; Воропай, 1993, с. 148). Другий чинник спричинений переосмисленням образу земної матері, зокрема її материнського первня.

Мета дослідження — з'ясувати тотожні смислові ознаки концептуалізації образу Богородиці, визначити варіанти його вербального представлення в територіально віддалених сучасних українських діалектах — середньонадніпрянському та гуцульському.

Джерелами дослідження слугували діалектні та етнографічні матеріали із середньонадніпрянського та гуцульського ареалів, власні польові записи 2020—2022 рр., які охоплюють говірки Правобережної Черкащини та південно-західної частини Івано-Франківської області. У роботі використано зіставний метод для виявлення особливостей вербалізації концепту в середньонадніпрянських та гуцульських говірках.

Мати Божа — одна із центральних і найбільш шанованих постатей у християнстві. Народжена земними батьками, що належали дому Давида, із коліна Юди, вона була обрана Богом для появи у світ Його Сина — Ісуса Христа.

За нашими спостереженнями, образ Божої Матері в картині світу носіїв середньонадніпрянських та гуцульських говірок зазнав пересмислення, унаслідок чого в досліджуваних мовно-культурних ареалах сформувалося його своєрідне відображення. Зміст механізму мовної концептуалізації цього образу передбачає за допомогою вербальних засобів виявити збережені у свідомості діалектоносіїв релевантні характеристики, що формують його сутність.

У картині світу представників середньонадніпрянського та гуцульського ареалів Божу Матір передусім представлено як жінку, що народила Ісуса Христа. Із-поміж інших земних жінок, які народжували (народжують) дітей, Марія вирізняється тим, що обрана Богом для приходу в цей світ Його Сина. Концептуальна ознака 'Марія — жінка, яка народила Ісуса Христа' в мовленні носіїв середньонадніпрянських та гуцульських говірок вербалізована такими спільними мовними засобами:

- складною номінацією Богородиця: *Мат'інка* ¹*Божа* / *Бого'родиц'а* / *сп'аси нас* (Блк); *Бого'родиц'а* на ¹*нибі* / *й'її ми так назив'аймо* / (Стп);
- присвійно-відносними конструкціями, у яких прикметник утворений від імені першої особи Святої Трійці — Бога Отця (*Мати Божа, Матір Божа, Матка Божа*): це *Мат'ір* ¹*Божа* / *во'на народила Ісуса Христа* (Срд); *Матер'* ¹*Божа* / *так й'її назив'айут'* / *до неї* ¹*мол'ац'а* / (Трш); *наї'б-іл'ша* / *ї' пошан'ї'юку й'ак* ¹*кажут гу'цули* / *ї' пошан'ї'юку наї'б-іл'ше* *Мат'ір* ¹*Божа* / (Крв); *Матір* ¹*Божа* *називали перш'важно* (Стп); *йа* *Матку* ¹*Божу* *с'н'їла* / *вид'їла* / *так* / *Ісуса Христа* *тоже* *вид'їла* *у с'н'ї* / *тобто Прес'ва'ту Тройц'у* // (Крв).

У середньонадніпрянських говірках цю ознаку експліковано присвійною синтагмою *мати Ісуса Христа*: *Ді'ва Ма'р'ї'я* / *мати Ісуса Христа* / *й'її* ¹*дуже ша'нуйут'* / (В'яз). У гуцульському мовному субконтинуумі зазначений когнітивний смисл актуалізовано за допомогою:

- присвійно-відносних словосполук з демінутивним складником (*Матінка Божа, Матінка Христова*): *ви* *покло'н'айтес'* *Ісусу Хрис'ту* /

Мат'їниці |Бож'ї а не обра|зам (Крв); |Мат'інко |Божа / |Мат'інко Хрис|това / допо|жи ми|ні (Крв);

- присвійної полікомпонентної структури *Мати Христа Бога нашого*: *Пресв'ата |Д'їво |Мати Христа |Бога |нашого / прине|си молитву мо|їу |Сино|ві тво|їєму / |Богу |нашому / ш|чоб спас |через |тебе |душу |мою / (Ксм);*

- описової складеної номінації *Пресвята Богородиця*: *їа ш|чобранку мо|л'ус'а до |Пресв'атойі |Бого|родиц'ї (Крв);*

- демінутивної форми композита *Богородиця (Богородичка)*: *У нас їе об'ї с'в'ато / чотир'нац'атого |жоўтн'а / |Пок'рови |Мат'їнки |Божойі / то то|д'ї в:а|жалос'а шо |Мат'їр |Божа |Пок'рова / чотир'нац'атого |жоўтн'а це с'в'ато ви|лике / а так то |т'їки |Мати |Божа / |Мат'їр |Божа / |Бого|родичка (Крв).*

Сакральна основа образу Богородиці корелює з феноменом непорочного зачаття, а тому в мовомисленні говірконосців Мати Божа представлена жінкою, яка народила дитину, не порушивши своєї незайманості. Концептуальний смисл 'Богомати — свята мати' експліковано в досліджуваних говіркових просторах такими засобами:

- двокомпонентною номінацією *Діва Марія* з апозитивним зв'язком між її складниками: *баба мо|їа вс'у |жизн' хо|дила до |церкви / мо|лилас'а |Д'їв'ї |Мар'її / |Ісусу Хрис|ту // во|на нас'т'їл'ки була |в'еру|їуща (Срд); |їа у |хор'ї |триц'ат' |рок'їу сп'ївала |цир|коўному / то там сам'ї |Д'їв'ї |Мар'її п'їсн'ї сп'їц'їал'н'ї // (Ксм);*

- описовими словосполуками з прикметниками *чиста, свята* у формі найвищого ступеня ознаки, що об'єктивують уявлення про абсолютну непорочність Богородиці (*Пресвята Богородиця, Пресвята Діва, Пречиста Діва*): *Пресв'ата |Бого|родиц'а |чуйе нас / сво|їїх д'їтей / (В'яз); |Пресв'ата |Д'їво |Мати Хрис|та |Бога |нашого / прине|си молитву мо|їу |Сино|ві тво|їєму / |Богу |нашому / ш|чоб спас |через |тебе |душу |мою / (Ксм); ої до нас / |Боже^м / до нас / у нас / те^м|пер га|разд // ан|гели |воду |носі / |Пре^м|чисту |Діву |просі: |Пре^м|чиста |Діво / |Мати / хо|ди до нас до |хати / хо|ди до нас до |хати ві|сіл'и зачи|нати // (Лесюк, с. 306); |До |Благо|в'їш':їн'а |Присвій'тойіі |Бого|родиц'ї ми ни |с'їїмо н'їчого / зим'ла спит' (Ксм).*

У гуцульському мовному ареалі цю смислову реалізацію підконцепту актуалізовано також трикомпонентною присвійно-відносною конструкцією з описовим складником (*Свята Мати Божа*): *Св'ата |Мати |Божа наро|дила |Сина |Божого дл'а нас / л'удеї зр'їшних // Бог пос|лав |їго до нас по сво|її ви|лик'ї |милос'т'ї (Стп).*

Зазначимо, що етнографічні джерела Гуцульщини засвідчують факт розмежування Богородиці і Пречистої Діви, яке в картині світу сучасних горян не збереглося. За спостереженнями В.О. Шухевича, «*Богородиця <...> Пречиста Діва, се у Гуцулів дві відрубні особи <...>*» (Шух I, с. 42). У записаній дослідником легенді репрезентовано Богоматір як жінку, що не мала дитини, господиню, у якій прислугувала Пречиста Діва — мати Сина Божого: *Богородиця, Архангел Михаїл, Йосиф та Пречиста*

Діва жили собі разом у купі. **Богородица** то инше а **Пречиста** то инше; **Богородица** не мала дитини, а **Пречиста** мала Христа. **Пречиста Діва** була у них за служницю. Одного разу пішла она до кирниці воду брати. Там дух свѣйитнй зробив хрест восковий на воді. **Пречиста Діва** подивила сї, уздріла хрест, тай побояла ся его; бо то ще до того часу не було хреста; вона вернула без води. — Йик прийшла д' хаті, не принесла води питають єї **газди**: Чому-с не принесла води? — А вона каже: Я бою сї, там в щос розпилене — розложене! — **Иди, внеси зараз!** — **Пречиста** пішла, зачерла води, вода шткнула, левкнула — розсипала ся, хрест віскочив з водов і упав їй за пазуху. — Она не знала, де він подїв си. Она засмутила сї, пішла до церкви та молить ся чогос засмучена. Приходить до неї ангел, питає: Чого ти смутна? — **Чо я маю бути весела?** — **Може ти того смутна, шо ти меш мати дитину?** — **Пречиста Діва** дуже сї завстидала тай ще гірше сї засмутила і сказала: Відки я можу мати дитину, коли я не маю ні свого мужа, ні чужого не требую?! — **Ангел** каже: **Меш мати з духа свѣйитого!** — **Пречиста** помоліла сї шо помоліла і пішла до дому ні то засмучена ні весела! Нічо нікому не каже, а йик льигла спати, приходит до неї у ночи дух свѣйитий і дихнув їй під праве плече; хрест попав у ню і в ній ожив, счинила сї дитина! **Йик дитина уродила си, встидала си Пречиста перед Богородицев тай своїми газдами, шо она має дитину. Она ховала єї перед газдами тай жидами. Она** поклала дитину у місце, де кінь їв сїно; як кінь переїв сїно, шукав у споду, форкав; **Пречиста** ввѣила Ісуса, а Ісус сказав до коня: **Абис сї тогди наїв, як вода горі верне!** — Від того часу кінь ніколи не може наїсти ся. <...> (Шух IV, с. 224—225).

Мовомислення носіїв середньонадніпряньських та гуцульських говірок відображає також обереговий аспект образу Матері Божої. Уявлення про Богородицю як про святу з омофором, що символізує захист та покровительство сконденсовано в когнітивній характеристиці 'Мати Божа — заступниця', яку ословлено в уривках, що констатують факт оберегу Богоматері: *мол'ац'а |Богу / сва'тим / |Матир'ї |Божій // во'ни пома'гайут' / захиш'чайут' / в'ід в'с'ак'іх |б'едств'ій // їа |ко-о'жний |ранок / ни було тако'го |ранку |шоб ни помол'илас'а за д'їтей / в'нук'ів // у |мене їе мол'итва о'д'ел'но до |Матир'ї |Божойї / |Ісуса Хри'ста // (Трш); Бат'ки |мус'їли мол'итис'а з д'їточ'ками на ко'л'їнах / о-от / і приу'чали / шо це |Мат'їнка |Божя тїбе захис'тит' / тїбе обе'ре'же їак'шо ти |будеш |слухно'ю / а'бо ти |будеш бат'к'їу шану'вати / л'уде' шану'вати / так було за'ведено (Крв); в'їрили / шо |Матка |Божя захиш'чаїе // (Крв); **Богородиц'а** захиш'чала хто її про'сиу' |дуже / хто в'їриу' у н'у / хто в'їриу' // (Ксм).*

У середньонадніпряньських говірках цей концептуальний смисл вербалізовано також словосполученнями (покривати покровом, покривати омофором, покривалом накривати, омофором накривати, накривати земельку), у яких дієслово передає сему 'ховати': *во'на (Матінка Божа — В. Д.) покриваїе їак би покр'овом от |неч'їст'ї / омо|фором сво'їім / во'на покриваїе // їак'шо ви |будете з |нейу / мол'иц'а хо'ча би одну мол'итвочку / хто жи'ве і |чувствуїе її'її / і мол'иц'а їїї / во'на /*

йак **омоф**ором **накри**вайє / **Мат**'інка **Бож**а / во^{на} **п**росит' **п**еред **Спа**с'іт'л'ем шоб **помо**гли **ц**'ій **л**'удин'і і **вс**'о-**та**к'і **ц**'ій **л**'удин' **пома**гайі (Тшл); **Бож**а **Мати** **покри**вало**м** **накри**вайє **на**шу **зе**мл'у // во^{на} без **мла**д'енца / **але** в **ней**і **та**ке **покри**вало / **та**ке йак **поло**т'енце **та**ке / во^{на} **накри**вайє **зе**мл'ку **от** **в**'с'акої **неч**ист'і / **покри**вайє **во**на / **Мат**'інка **Бож**а / (Блк).

На противагу середньонаддніпрянським говіркам у гуцульських зазначену концептуальну характеристику реалізовано:

- однослівними похідними з коренем **kryti* (Покрова, Покровителька): У нас **йе** **со**б'і **с**'в'ато / **чотир**'нац'атого **ж**оутн'а / **Пок**'рови **Мат**'інки **Бож**ої / **то** **то**д'і **в**:**а**жалос'а **шо** **Мат**'ір **Бож**а **Пок**'рова / **чотир**'нац'атого **ж**оутн'а **це** **с**'в'ато **ви**лике (Крв); **До** **Пок**'рови **мо**лиу'с'а **ко**жни' **осо**бисто (Ксм); **Мати** **Бож**а / **покро**'вител'ка **лю**деї / **в** 'іс'ка **на**шого (Крв);

- вигуками-апеляціями, які говірконосії скеровують до Матері Божої, прохаючи про опіку чи в стані захоплення, здивування, переляку: **а** / **кри**й **Мати** **Бож**'а / **ба**ба / **ка**жут / **дис**'тала **бу**ла **на** **го**лу / (Стп); **Ма**мо **Хр**есто**ва!** (Крв).

У середньонаддніпрянських та гуцульських говірках збереглися уявлення про милосердя Діви Марії, яка проймається життєвими турботами мирян, що присвятили своє життя Богу. Смісловий елемент 'Мати Божої — свята, яка допомагає людям' у мовленні респондентів досліджуваних ареалів ілюструють:

- прохальні та подячні молитви: **йа** **при**пала **до** **ц**'ієїї **і**кони **і** **ка**жу / **Мат**'інка **Бож**а / **спа**си **ми**н'і **мо**го **сина** / **в**'ін **п**іє / **в**'ін **про**па^{да}є **і** **йа** **н**'іч'о **ни** **мо**жу **зр**обит' (Блк); **Мат**'інко **Бож**а / **по**мо^{жи} **на**м (Стп); **Мат**'інко **Бож**а / **Мат**'інко **Хр**ис'това / **до**по^{мо}жи **ми**н'і (Крв); **Мат**'інко **Бож**а / **по**мо^{жи} **ц**'і' **ди**тин'і **а**би **ро**зум **ма**ла / (Стп); **д**'акуй **То**б'і **Гос**поди / **Мат**'інко **Хр**ис'това / **І**сусе **Хр**исте / **Сину** **Бож**и' **за** **то** **шо** **йа** / **пе**реночувала **н**'іч'ку / **шо** **п**'ід'на^с'а / **шо** **мо**жу **ж**ити **да**л'і / **шо** **мо**жу **пра**ц'увати / (Крв); **Прес**'в'ата **Д**'іво **Мати** **Хр**ис'та **Б**ога **на**шого / **при**неси **мо**литву **мо**їу **Сино**в'і **тво**їєму / **Бо**гу **на**шому / **ш**об **спа**с **че**рез **те**бе **до**шу **мо**їу / **тво**їу **ми**л'іст' **при**б'ігай / **Бо**го^{роди}це **Д**'іво **мо**литву **мо**їу **у** **ча**с **ж**ур'би **ни** **в**'ід'кин' **але** **з** **б**'іди **ви**зволи **в** **і**м'я **От**'ц'а **і** **Сина** // (Ксм); **о** **Мат**ко **Бож**а **по**мо^{жи} / **Мат**ко **Бож**а **по**мо^{жи} // (Явр);

- уривки про допомогу Богоматері: **йа** **з**найу **шо** **Мат**'інка **Бож**а **йе** **на** **с**'віт'і / **во**на **д**уже **по**ма^{га}є / **во**на **та**к **по**ма^{га}є **на**м **у**'с'ім / **во**на **та**к **п**лаче / **во**на **п**росит' **п**еред **Спа**с'іт'ел'ем **по**мо^{жи} / **бо** **ми** **вс**'і **в** **г**'р'іхах / **ба**гато **л**'удей **в** **г**'р'іхах **і** **не** **п**он'іма^{ют} (Блк); **у** **т**'а^жолу **вс**'ігда **ми**н^уту / **ми** **обра**ш'чайім'са **до** **Мат**'інки **Бож**ої / (Блк); **вс**'ігда **на**да **мо**лиц'а **і** **Мат**'інка **Бож**а **н**'іколи **ни** **ос**та^{вит}' / **н**'іколи (Тшл); **Мат**'інка **Бож**а **на**с **ч**уйі / **до** **ней**і **ми** **мо**ли^{мо}с'а (Стп); **Бо**го^{роди}ц'а **за**хиш'чала **хто** **ї**ї **про**си^у **д**уже / **хто** **в**'іри^у **у** **н**'у / **хто** **в**'іри^у // **хто** **в**'іри^у **у** **Бо**го^{роди}ц'у / **та**к / **со**в'існо / **че**сно / **і** **ў**на **й**о^{му} **до**пома^гала (Ксм); **Бо**го^{роди}ц'а **з**в'і^л'н'а^є **до**ш'і **є**р'ішн'і / **хто** **п**росит' **ї**її / **та** **мо**л'уц'а (Крв); **та**ї **по**

с'о|годн'е |мол'іц'е / |**Матка** |**Божа** / |Ісус |Хрис|тос / у|с'ї св'іт'ї шо над |нами |є (Крв); хто |в'іриу' у н'у / хто |в'іриу' // хто |в'іриу' у **Бого|родиц'у** / так / |сов'існо / |чесно / і |ўна |йому до|пома|гала (Ксм).

У концептуальній картині світу гуцулів віру в допомогу Богородиці передано побажальною формулою: *Даї |Мат'інко |Бож'а здо|роуйа і |ш'єст'є за |вашу до|бро|ту* (Крв).

За В.О. Шухевичем, горяни вірили в те, що Богородиця не залишає своїх «земних дітей» після їхньої смерті, оскільки вона рятує душі померлих, перевозячи їх до Бога через море: *«По церковнім обряді отворяють віко деревища, щоби трембітанник затрембітав близько над головою мерця, почім забивають віко і спускають деревище у яму, куда рідня кидає гроші і три рази по грудці землі. Гроші на те, щоби мерлець мав за що перевезти ся на тот світ, за море, бо дорога до Бога устелена глогом, вона іде через море, через яке перевозить Матка Божа сїтию, плетеною з повісма, яким убирають люде на Різдво хрест, як ходять колядники»* (Шух III, с. 252—253; ГСЛ, с. 387).

Проте зв'язок Богоматері з водною стихією детермінував появу відповідних приписів та заборон для збереження життя. Скажімо, не дозволяли згадувати Діву Марію біля водоймищ, оскільки вважали, що вона чатує на втоплеників: *«на дарабах і взагалі при воді не вільно згадувати Богородицу, бо вона важить на потопельників (чекає на них), се її душі, тому загонить вона умисне даробу у таке місце, де чоловік легко може утопитися! <...>»* (Шух I, с. 42); *«пускаючи ся долів водою говорять оба молитви в голос, в часі яких, як і взагалі на воді не вільно Матку Божу згадати, бо вона важит на чоловіка, аби з него був потопельник, бо то її душі; найбільше треба згадувати св. Николая, бо він помагає при воді найбільше»* (Шух II, с. 181—182; ГСЛ, с. 220).

У весільних обрядах Богоматір постає покровителькою кохання та шлюбу. Звертання незаміжніх дівчат у молитвах до Діви Марії відображає уявлення про її сприяння в пошуках щасливої долі. Концептуальну характеристику 'Мати Божа — свята, яка допомагає дівчатам вийти заміж' у середньонаддніпрянському та гуцульському мовних субконтинуумах об'єктивовано:

- однослівними похідними з коренем **kryti*² (Покрова, Покрівонька, Покровенька): *д'івчата на Пок|рову ра|н'іше мо|лили|с'а / Пок|ровен'ко / Пок|ровен'ко / на|крій ме|н'ї го|ловон'ку / хот' ган|ч'ірко|ю а|би не бут' |д'івко|ю // (Трш); а о|це бу|ло на Пок|рову та|ка бу|л'а п|рика|зка д'ів|чача // |дуже о|це |рад'і бу|л'и / до |кого до д'ів|чат старос|ти хо|дили // а |друга ж та|ка чимс' во|на ни вал'у|рна / й старос|ти ни |дуже й|дут' // |це ж бу|вайє / л'у|дина |в'с'ака |вда|йєц'а // ну во|на / до|жд'али |цейї Пок|рови / во|на й ка|же / «Пок|рово / Покр'і|вон'ко / та на|крій же мо|йу го|л'і|вон'ку / хоч*

² У контексті весільної обрядовості свято Покрови корелювало з весільно-еротичною символікою слова покривати (пор. покривання 'коїтус', покривання голови молоді — весільна обрядодія), а тому в народному світогляді асоціювалося зі святом дівочої долі (СД 4, с. 128).

і ган'ч'іркойу / аби йа ни осталас' д'івкойу» (СГ, с. 326); **Покр'івон'ко** / **Покр'івон'ко** / с'в'ата **мати** Покр'івон'ко / покрий мо'йу гол'івон'ку / хоч т'р'апкойу / хоч ган'ч'іркойу / хоч чим небут' / йакби покрили / тре ж'зам'іж бул'о д'івч' атам виходит' (ГЧ, с. 198); Д'ї'ки до **Покрови** молилис'а / (СТП); **Покр'івон'ка** / **Покр'івон'ка** / покрий мо'йу гол'івон'ку (КСМ);

• описовими двокомпонентними номінаціями (святая **Покрівонька**, **Свята Покровонько**): а це буде оце / у суботу / такий празник / шо каже / **св'ата** **Покр'івон'ка** / покрий ми'н'і гол'овку / с'акойу такою ган'ч'іркойу / аби ни бут' ми'н'і д'івкойу (СГ, с. 398); **Св'ата Покровон'ко** / покрий ми'н'і гол'овон'ку (КСМ).

У середньонаддніпрянських говірках названий концептуальний смисл також вербалізовано за допомогою дескриптивної трикомпонентної номінації **св'ата мати Покрівонька**: с'в'ата **мати** **Покр'івон'ко** / покрий мо'йу гол'івон'ку / хоч т'р'апкойу / хоч ган'ч'іркойу / хоч чим небут' / (ГЧ, с. 198).

Матеріали промовисто свідчать про значущість Богоматері в системі світосприйняття носіїв середньонаддніпрянських та гуцульських говірок. Масштаби величання Діви Марії в картині світу мовлян не обмежено лише мовними засобами. Так, концептуальну характеристику 'Мати Божої — св'ята, яку шанують' представлено вербальними, акціональними та предметними засобами. У мовленні носіїв обох говіркових субконтинуумів шанування Діви Марії вербалізоване прикметниками найвищого ступеня порівняння, що передає велику повагу до суб'єктів сакрального світу, зокрема Божої Матері: *все шо саме дороге це* **Мат'інка** **Божої** і **Гос'под' Бог** / о'так от'носиц'а до них / ни дай **Бог** (Тшл); **Бож'і сили** / **Бог** / **Ісус Христ'ос** / **Мат'інка** **Божої** / це було шос' *таке* / **надви'соке** / **надзви'чайне** / йіх треба було бо'ятис'а / і лел'й'ати / і мо'литис'а / і про'сити / і д'акувати / д'акуйу **Тобі** **Божої** / за дар **Божої** / за про'житий ден' / за це ўсе / і д'ит'ам це ўсе ў гол'ову ўкладалос'а / шо так *майі* бути (Крв); обо'їазково д'ітеї залучували до *церкви* / са'ми мален'ких шо це **Мат'інка** **Божої** / це най'б'іл'ша / ў пошан'ї'ку йак *кажут* гуцули / ў пошан'ї'ку най'б'іл'ше **Мат'ір** **Божої** (Крв).

Зауважимо, що ця когнітивна характеристика виражена в мовленні носіїв середньонаддніпрянських говірок іншими засобами:

• присвійною словосполучкою **Цариця наша**: **Мат'інка** **Божої** / **Цариц'а** *наша* (Блк);

• описовою синтагмою **Цариця небесна**: **Мат'ір** **Божої** / **Цариц'а** *небесна* / бачит' нас з *неба* / чу'є / про'сит' **Бога** за нас / (В'яз); **Царице** **Небесна** / захис'ти *наших солдат'ів* / по'можі йім / о'так йа мо'л'ус' / (Срд).

У мовомисленні горян про її наявність свідчать ще

• демінутивні номінації Богоматері (**Матінка** **Божої**, **Матінка**): **Матінка** **Божої** нас чу'ї / до *нейі* ми мо'лимос'а (СТП); **Мат'інко** **Божої** / о'п'ікуїс'а *нейу* / не^е *зали'шаї* й'її (СТП);

• описові уривки: **Мат'інку** **Божої** *шанували* і *шану'ють* // *шану'ють* / *та де* / *їе* **Мат'інка** **Божої** / шо ў *ц'ому* / шо-о ў *Почайив'і* / ў *Гошиє'і*

зйау'л'алас'а / у' Земле'ниц'і / так-так / зйау'л'алас'а / вид'іли / а то ни
 ус'ім да'но вид'іти // — А хто бачить Матінку Божу? — Ну-у хтос' з'
 л'удеї бач'іу' (Стп).

Про пошанне ставлення до Богородиці в картині світу гуцулів свід-
 чить зближення образу землі з образом Божої Матері, що зумовлене
 традицією називати землю Матінкою (Матір'ю) Божою: Зем'л'а |мати
 |Божжа нас гу'дує // |мама ни рас по'коїна та ка'зали / ц'і л'уди молод'і ни
 хот'ім' робит' / |т'іл'к'і |пусто |земл'у |м'іс'і / н'ічо ни хот'ат' робити /
 |каже / зем'л'а |плаче // (Крв); Зе'м'л'а / це |мат'інка |Божжа / йа'ка
 году'вала нас // |дуже-дуже л'уди с'тавилис'а до зим'л'і / |д'іу'ч'іна ни |мала
 зим'л'і то |зам'іж ни вихо'дила дау'но колис' / (Мкт).

Акціональне пошанування Діви Марії представлене:

- установленими святами на її честь, зокрема: Збори (Собор Пре-
 святої Богородиці; другий день Різдваєних свят, 8/І), Благовіщення
 (7/ІV), Успіння Пресвятої Богородиці (28/VIІІ), Різдво Пресвятої Бого-
 родиці (21/ІХ), Покрови (14/Х): **В:ед'ен'ііе** |тоже в'ідзна'чайемо / шес'того
 д'екабр'а / ше |е Ус'п'ін'а Св'атойі |Богородиц'і / |Благо'в'ішчен'а / оц'і
 вс'і св'ата |дуже ша'нуїут' // (Тшл); **т'равин'** бу'у прис'ячениї |Матир'і
 |Бож'ї (Стп); **Богородиц'ин'і св'ата** вс'і визна'чайут' / там і Уве'дений і
 |Богородиц'а |перша / і |Богородиц'а |д'руга / (Стп); У нас каут **Ввид'еніє**,
 а мош і **Введ'еніє**, то сето таке, як Матку Божу увіли рудичі у цїркуу'
 (ГСЛ, с. 147); **Пок'рову** в'ідм'ічали рил'іг'іно / хра'ми |були нап'риклад /
 тут у нас храм |Пет'ра і |Павла / на Тр'їц'у / на св'атойі |Парас'кеви
 |була |церква та шо згор'іла // |перед |Йур'їем / |перед |Благо'в'ішчен'ам /
 |перед |читвир'гом / |перед |Паскою / то це |клали вод'ні / так / на |го-
 рах у'с'уди |вогн'і |знач'іт' |заўтра у'же |Йур'їеу' |буде / (Ксм); ма'їїу'ка
 |була / **Богородиц'і** / |**Перша** / **Друга Богородиц'і** / це |Мат'інки |Божойі
 |св'єта / ше |Уве'ден'ііе // |першого |траўн'а нач'и'найіц'а ма'їїу'ка й |ц'ілий
 |м'іс'ац' // це мо'литва до |Мат'інки |Божойі у |церков'і і л'уди |мол'ац'а
 (Стп). У контексті підготування та відзначання цих свят сформувався
 канон світоглядних засад, що регулював поведінку та життєдіяльність
 мирян: л'уди |наш'і / |ш'че |мама мо'їа / н'ічо на ц'і |п'разники не робили /
 |воши |дуже ша'нували ц'і |п'разники / |ходили |т'іл'ки в храм і |слухали / і
 |т'іл'к'і мо'лилис'а в цей ден' / |Благо'в'ішчен'а / Ус'п'ін'а / |В:ден'а в храм
 |Прес'в'атойі |Богородиц'і / вс'і оц'і |п'разники |п'разнувалис'а (Тшл); **А от**
йак'шо п'разн'ік |Мат'інкі |Божойі / і там |нада о'це уб'ірац'а / ст'ірац'а /
|ц'ого не т'реба / це все |нада робит' до |п'разника / |шоби ти спо'койно
могла по'сид'іт' у |п'разн'ік / шоб у |тебе все було по'роблено / |чисте /
пос'т'іране / і все шоб ти ни робила / шоб ти |т'іл'к'і мо'лилас' і ч'їтала /
|акаф'їст ч'їтала / мо'литу |Мат'інк'і |Божойі / а шо ж ти |будеш
мо'лиц'а йак'шо ти на'робиш'а / ти неи ша'нуїеш |Мат'інку |Божу (Блк);
до |церкви їдут таї св'ат'куїут' / св'аш'ченик у |церков'і |каже робота на
|пол'і |с'в'єта ни|має / бо це т'реба |заго'товити хл'їб / |заго'товити худоб'і
|с'їно то це ни|має / гр'їх робити на |грош'і (Явр); ну то |є На'роджен'а
|Богородиц'і / та |є Ус'п'ін'а |Богородиц'і / та |є Пок'рова |Богородиц'і /

та *йе* Ї:е|ден'а Бого|родиц'ї / Благо|в'ішчен'а Бого|родиц'ї / *йе* два|нац'ат' Бого|родичних вили|ких св'їет / *шо н'їх'то н'їч'о* руко|ю ни к'ї|вау|к'роме|того *шо* худо|бу об'ї|ти / *це йе* два|нац'ат' роко|вих вили|ких св'їет (Явр); *йак'шо* св'ато по|палос' *ў* п'ї|сний ден' / *то* дозво|л'алос' *шос'* з'її|сти або |випи|ти *шос'* та|ке / *на* св'ато т'рош|ки / *до* Бого|родиц'ї / |мама / *так* би дозво|л'ала *це* (Крв); *До* Благо|в'іш':ін'а н'ї|ч'о *ў* го|род'ї *се* ни |роби / *ў* *це*ї ден' *ў*ї|с'єка |неч'їс'т' з:ем'н'ї ви|лази / са|ма смих |вид'їла перет:о|гит / (Голяннич, с. 73); |Перет' |Першо|у Бого|родице|у *йе* Бого|родич'ний пист / ве|с'їл'а *ў* та|кий ч'єс н'їх'то ни |роби / *це* роко|ве св'єто (там само, с. 79);

• читанням молитовно-хвалебних пісень на честь Богородиці (акафістів): *ц'ого* не т'реба / *це* все |нада |робит' *до* |празника / |шоби ти спо|койно мо|гла по|сид'їт' у |празн'їк / *шоб* у |тебе все було по|роблено / |чисте / по|с'т'їране / *ї* все *шоб* ти ни |робила / *шоб* ти т'їл'к'ї мо|лилас' *ї* *ч'ї*тала / а|каф'їст *ч'ї*тала / мо|литву |Мат'їнк'ї |Божойї / *а* *шо* ж ти |будеш мо|лиц'а *йак'шо* ти на|робиш'а / *ти* не^а ша|нуєш |Мат'їнку |Божу (Блк); у т'а|жолу вс'їгда ми|нуту / ми обраш'ча|їм'са *до* |Мат'їнк'ї |Божойї / *ч'ї*тайїм *їїї* а|каф'їст / про|слав'а|їїм а|каф'їст *їїїї* (Блк); *йак'шо* мо|го |сина |довго ни|має / ми зс чо|ло|в'їком ста|їєм по|молит'са |Мат'їнк'ї |Божойї / а|каф'їст *ч'ї*тайєм / а|каф'їст *це* дов|ген'ко *то* ми ста|райїм'а мо|литвочку проч'ї|тат' |Мат'їнк'ї |Бож'її от ду|ш'ї / *ї* о|це к'їн'чайєм *ч'ї*тат' а|каф'їст с чо|ло|в'їком / *ї* во|ни при|ход'ат' / |Мат'їнка |Божя *їїх* при|слала (Блк); *Він* *ў*се, *єк* а|каф'їст за|спїва|т, *то* та|єт'би а|гнїль з не|ба зийшо|у (ГСЛ, с. 19).

Зі свідчень носіїв гуцульських говірок відомо, що шанування Матері Ісуса Христа виявляють і рухами тіла, зокрема нахилинням голови або верхньої частини тулуба, що виражають глибоку повагу: *ми* мо|лилис'а / *так* ми|не |мама на|у|чила / *так* *йа* *йе* // мо|л'ус'а кло|н'ус'а *до* |Господа-|Бога / *до* Ісуса Хрес'та / *до* |Мат'ї |Божойї / *до* Пресв'атойї Тройц'ї / *ї* *до* *ўс'їх* св'а|тих *шо* *йе* на не|бе|сах / при|їміт' мо|їу мо|литву |мален'ку за ви|лику / *ї* за *ўс'ї* на|роди [...] (Крв).

Предметний компонент цієї концептуальної ознаки репрезентують об'єкти дійсності, названі на честь Богоматері (ікони, прикраси на шию круглої або овальної форми із зображенням Богородиці): *о|це* в нас Р'їз|дво / |начит' |мати об'ї|зател'но / сн'їп / на по|кут'ї *ї* |с'їно / на |тому |с'їн'ї |мати ви|ставл'а|є / *а* сн'їп *це* той сн'їп *йа*к'її ... за|жи|мали пше|ниц'у / за|жи|мали / *ї* *це* в'їн ікона ве|лика Ісус Хрис'тос / |Мат'їр |Божя (Грш); *Ка|занс'ка* і|кона / |сама та|ка рас|про|стра|н'она і|кона *йа*ка по|ма|гає в благо|получ'її с'їм'її *ї* по|єтому ко|ли |л'уди він'чайу|ц'а в |церкві во|ни вс'їгда він'чайу|ц'а з і|коно|у Ка|занс'койї |Божойї |Матер'ї (Блк); *Нео|пал'їма* куп'їна / *ц'у* і|кону т'реба дер|жат' в'дома ус'їм / по|тому *шо* вона *йак'* буде *ц'а* і|кона / *ни* |буде по|жара в |дом'ї / *ї* *йак'шо* по|жар *то* с |цейу і|коно|у об|ход'ат' *ї* по|жар оста|навл'у|єц'а / (Блк); *йе* і|кона *Вс'їм* скор|б'ашч'їм в |радост'ї / вона та|ка кра|с'їва / *це* |л'уди *йак'шо* скор|бл'ат' / в с|корб'ї / пе|чал'ї / мо|ла|ц'а *ц'її* і|кон'ї |Мат'їнки |Божойї / (Блк); імено зс *Пок|ровс'койу* зв'язана Черкашчина (Тшл); *йа*

потім узнала шо їе та́ка і́кона Н'еуґ'івайема́йа чаша / помага́йе от нар'кот'іков і от п'іанства // їа по́чала йі́здит' по св'а́тим м'і́стам / і ца́ і́кона / Н'еуґ'івайема́йа чаша / їе у Серпухов'і / п'ід Моск'воюу / їа ту́ди по́йхала // (БЛК); по́кут'а / сто́йїт' ст'їл і там Спа́ситил' / Спа́ситил' нама́л'ований / там чи **Мате"р** **Бо́жа** чи Спа́ситил' / (ГЧ, с. 225); в'їн жи то ни би́ре в'їкони / а моло́да // і йак во́ни / йак ва́жке / а то ти́пер'їшн'ї ото ма́л'ован'ї / ниви́лик'ї / так йак **Бо́жа** **Ма́ти** / ну по́пробуй жи / йа́ке ли́це л'овке / йак йо́го мо́жна так ізма́л'уват' / а ма́л'ували / ну п'р'амо і зу́би так / і все / д'їви / йак л'овко // (ГЧ, с. 152); ма́лен'к'ї с'їни / б'їл'ша св'їтлиц'а / в'с'уди чи́стен'ко / все йак го́диц'а / стука́йе в в'їкна г'руша кри́слата / се́ наша хата (2) / ду́бов'ї ла́ви / з йасен'а скрин'а / б'їл'а хо́вайе в н'ї́ госпо́дин'а // вимит'ї в'їкна, пи́сана с'тел'а / б'їла по́стел'а (2) / Тр'ї́ця / Спа́сител' / **Бо́жа** **Ма́ти** [...] (СТП); Бу́ли Іеус Хри́стос / **Ма́тір** **Бо́жа** / **Ма́тір** **Бо́жа** з Іеусиком пере́важно во́ни бу́ли у́ хат'ї / ше а́нгели мо́гли бу́ти / то пере́несено все і про́доўжу́йец'а (СТП); на́йб'їл'ше в ха́тах то к'лалі Іеуса Хри́ста і **Бого́родиц'у** (СТП).

У картині світу носіїв середньонаддніпрянських говірок збереглися також уявлення про Богоматір, що слугують основою для когнітивної характеристики 'Мати Божа — земна жінка'. За свідченням респондентів, Богородиця зрідка з'являється серед людей, її поява оповита таємничістю. Водночас образ Богоматері позитивно маркований, адже зустріч із нею породжує світлі емоції та почуття. Зазначений концептуальний смисл у мовній картині світу говірконосіїв середньонаддніпрянського обширу представлений мікротекстом з описами зовнішності Богоматері: *Ма́т'їнка* *Бо́жа* *при́ходила в храм до бат'у́шки одного* *нашого* / *їа з ним балакала* // *храм названий був в чест'* *Ма́т'їнк'ї* *Бо́жойі* / *бат'у́шка сам ми́н'ї розказував* // *значи́т'* / *шла с'лужба* / *і прославл'али і́кону* *Ма́т'їнк'ї* *Бо́жойі* *і при́ходить уд'руг* *женич'їна* / *ну необикно́вена йа́кас'* / *в од'їйан'ї мо́нашеском* / *во́на ж* *дуже-дуже кра́с'їва* *Ма́т'їнка* *Бо́жа* / *во́на та́ка* / *од не́йї йде аро́мат* / *од не́йї та́к'ї* / *пон'їмайеш* / *благоухан'їя* / *од не́йї йде та́ка* *радост'* / *се́бе чу́ствуйеш* / *коли їе св'а́тий* / *це та́ка* *радост'* / *от'ї с'л'ози* *і* *радост'* / *це та́ке* *чу́ство* *коли їе о́це сватий* // *во́на при́йшла* / *покло́нилас'а на ц'у* *і́конку* / *покло́нилас'а* *і* *вийшла* / *а́ле во́на* / *за́мітив йак ка́зав бат'у́шка шо ка́же* *їа за́мітив шо надво́р'ї зи́ма* *а во́на ви́шла в та́почках* *і п'їшла со́бі* / *їа див'л'ус'а й'її ни́ма н'їде* / *женич'їна та́ка кра́с'їва при́йшла* / *а це бу́ла* *Ма́т'їнка* *Бо́жа* *на Черкашчин'ї* // *це бу́ло* *рок'ів на́верно* *дес'ат'* / *дав'нен'ко бу́ло* / (ТШЛ).

Незважаючи на те, що були задокументовані факти явлення Богородиці, нам не вдалося зафіксувати свідчення про її зовнішність від носіїв гуцульських говірок³. Основою концептуального смислу 'Мати

³ За свідченнями інформантів, Мати Божа з'являлася в Горшеві: *гово́рили* / *шо у нас тут на* *Горшч'їус'к'ї го́р'ї* / *у* *Горшов'ї* / *шо там зйау́л'алас'а* (МКТ).

Божа — земна жінка' слугували свідчення респондентки про ототожнення Матері Ісуса Христа із земною матір'ю, що представлені уривком: *ко¹лис' ми¹н'і роз¹казувала од¹на / шо / коли й¹йї¹ ма¹ма по¹мерла / й¹йї¹ ма¹ма / р¹'ідна по¹мерла / то ка¹же шо й¹йї¹ с¹нило¹' / шо ма¹ма й¹йї¹ на не¹бі / на не¹бі / і х¹тос' й¹йї¹ ка¹же / ди¹вис' / Бого¹родиц¹'а там / ка¹же¹ й¹а так ди¹вл¹'ус' / а то мо¹й¹а ма¹ма* (Стп).

Отже, виконане дослідження дає змогу висновкувати про те, що концептуалізація образу Матері Божої у свідомості носіїв середньонаддніпрянських та гуцульських говірок ґрунтується на семи спільних концептуальних ознаках. Виявлені смислові елементи цієї когнітивної одиниці формують образ Богородиці в материнському, заступницькому, богообраному та глорифікаційному аспектах.

Підконцепт *Мати Божої* в цих діалектах об'єктивований лексичними та синтаксичними засобами української мови. Спільними лексичними засобами є іменникові деривати та композитна номінація. Корпус спільних словосполук підконцепту становлять двокомпонентні посесивно-релятивні й описові конструкції, двокомпонентні номінації з апозитивним зв'язком між складниками, синтагми-звертання, мікротекстові ілюстрації. Лише в середньонаддніпрянських говірках виявлені такі синтаксичні експлікатори, як дієслівні сполучення слів, дво- та трикомпонентні описові й присвійні конструкції. Окрім зазначених лексичних способів вербалізації підконцепту, у гуцульських говірках зафіксовано також агоніми-демінітиви. Систему синтаксичних номінацій у гуцульському мовному субконтинуумі доповнюють вигуки-апелятиви, побажальна формула, трикомпонентна присвійно-відносна синтагма з описовим конститuentом, чотирикомпонентна посесивна конструкція.

Підконцепт *Мати Божої* посідає помітніше місце в концептуальній картині світу горян, подекуди заступаючи образ її Сина — Ісуса Христа. Про це свідчить, по-перше, більша кількість його вербалізаторів, зафіксована в мовленні горян, по-друге, зближення сакральних уявлень про землю з образом Богородиці, що породжена традицією називати землю агонімами Богоматері.

Високий рівень сакральності образу Богородиці в концептуальній картині світу горян зумовлений особливістю їх світосприйняття, що ґрунтується на релігійності — основі екзистенції гуцулів, та містичному трактуванні буття, яке спричинене поєднанням християнського й міфологічного первнів.

Поєднання профанного та сакрального первнів у внутрішній структурі когнітивних утворень, зокрема підконцепту *Мати Божої*, є важливим для пізнання сутності таких одиниць і відкриває перспективу для наших наступних студій.

СПИСОК ОБСТЕЖЕНИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ:

Ксм — с. Космач Косівського району Івано-Франківської області, Крв — с. Криворівня Верховинського району Івано-Франківської області, Мкт — с. Микитинці Косівського району Івано-Франківської області, Стп — с. Стопчатів Косівського району Івано-Франківської області, Явр — с. Яворів Косівського району Івано-Франківської області; Блк — с. Балаклея Черкаського району Черкаської області, В'яз — с. В'язівок Звенигородського району Черкаської області, Срд — с. Сердегівка Звенигородського району Черкаської області, Трш — с. Терешки Звенигородського району Черкаської області, Тшл — с. Ташлик Черкаського району Черкаської області.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Голянич — Голянич М.І. (2018). *Мовний портрет села Тюдів. Словник: у 2 т.* (т. 1: А–М). Івано-Франківськ: Лілея НВ.

ГСЛ — Хобзей Н., Ястремська Т., Сімович О., Дидик-Меуш Г. (2013). *Гуцульські світи. Лексикон.* Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ.

ГЧ — Мартинова Г.І., Щербина Т.В. (2013). *Говірки Черкащини. Збірник діалектних текстів.* Черкаси: Видавець Чабаненко Ю.А.

Знаки — Жайворонок В.В. (2006). *Знаки української етнокультури: Словник-довідник.* Київ: Довіра.

Лесюк — Лесюк М. (2008). *Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району).* Івано-Франківськ: Нова Зоря.

СГ — Мартинова Г.І., Щербина Т.В. (2020). *Словник середньонадніпрянських говірок.* Черкаси: Видавець Чабаненко Ю.А.

СД 4 — Толстой Н.И. (2009). *Славянские древности. Этнолингвистический словарь: в 5 т.* (т. 4: Переправа через воду — Сито). Москва: Международные отношения.

Шух I — Шухевич В. (1899). *Гуцульщина. Ч. 1.* Материяли до українсько-руської етнології. Т. II. Львів.

Шух II — Шухевич В. (1901). *Гуцульщина. Ч. 2.* Материяли до українсько-руської етнології. Т. IV. Львів.

Шух III — Шухевич В. (1902). *Гуцульщина. Ч. 3.* Материяли до українсько-руської етнології. Т. V. Львів.

Шух IV — Шухевич В. (1904). *Гуцульщина. Ч. 4.* Материяли до українсько-руської етнології. Т. VII. Львів.

ЛІТЕРАТУРА

Бартминский Е. (2004). Христианство и народная культура: Богоматерь в польской народной традиции. *Язык культуры: семантика и грамматика* (с. 107–130). Москва: Индрик.

Воропай О. (1993). *Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис.* Київ: АВПТ «Оберіг».

Гончарук В.А. (2014). Образ Богородиці в спадщині Тараса Шевченка. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія: Філологічні науки, 4, 55–59.*

- Гончарук В.А. (2017). Образ Божої Матері в поемі «Марія» Тараса Шевченка. *Філологічний часопис*, 1, 132—139.
- Зелінська О.Ю. (2009). Назви Богородиці в барокових проповідях. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова: Серія 08. Філологічні науки (мовознавство) і літературознавство*, 2, 210—214.
- Кметь І.Ф. (2009). *Образ Божої Матері у фольклорі: українська апокрифічна традиція* [автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.07]. Львів.
- Коваль Г. (2021). *Християнські фемінообрази в українському фольклорі*. https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/11483/1/H_Koval_Chrystyjanski_feminoobrazy.pdf
- Лаврентьева А.С. (2016). Концепт Магна (madre de Jeśś) в испанской лингвокультуре. *Романские языки и культуры: от античности до современности. VII Международная научная конференция* (с. 58—65). Москва: МАКС Пресс.
- Саїк А.В. (2012). Підконцепт Мати Божа в українській мовній картині світу. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*, 1, 480—486.
- Саїк А.В. (2020). Аналіз концепту мати в романі Любові Голоти «Епізодична пам'ять». *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*, 31(70), 4, 116—124.
- Староселець О.А. (2014). *Репрезентація концепта «Богородица» в поэтических, диалектных и церковнославянских текстах*. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/155164>
- Степаненко М.І. (2020). Агіонім Мати Божа в поетичному дискурсі Т.Г. Шевченка. *Українська мова*, 2, 3—12.
- Сукаленко Т.Н., Ладиняк Н.Б. (2022). Концепт Богородица в украинской и польской языковых картинах мира. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 57, 2—19.

Статтю отримано 14.04.2023

LEGEND

- Голянич** — Holianych, M.I. (2018). *Language portrait of Tiudiv village. Dictionary: in 2 vols.* (Vol. 1: A—M). Ivano-Frankivsk: Lileia NV (in Ukrainian).
- ГСЛ** — Khobzei, N., Yastremska, T., Simovych, O., & Dydik-Meush, H. (2013). *Hutsul worlds. Lexicon*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NANU (in Ukrainian).
- ГЧ** — Martynova, H.I., & Shcherbyna, T.V. (Eds.). (2013). *Cherkasy dialects. Collection of dialect texts*. Cherkasy: Vidavets Chabanenko Yu.A. (in Ukrainian).
- Знаки** — Zhaivoronok, V.V. (2006). *Signs of Ukrainian ethnoculture: Dictionary*. Kyiv: Dovira (in Ukrainian).
- Лесюк** — Lesiuk, M. (2008). *Language world of the modern Hutsul village (Kovalivka of Kolomyia district)*. Ivano-Frankivsk: Nova Zoria (in Ukrainian).
- СГ** — Martynova, H.I., & Shcherbyna, T.V. (Eds.). (2020). *Dictionary of Middle-Upper-Dnieper dialects*. Cherkasy: Vydavets Chabanenko Iu.A (in Ukrainian).
- СД 4** — Tolstoi, N.I. (2009). *Slavic antiquities. Ethnolinguistic dictionary: in 5 vols.* (Vol. 4: Pereprava cherez vodu — Sito). Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniya (in Russian).
- Шух I** — Shukhevych, V. (1899). *Hutsul region. P. 1. Materials to Ukrainian and Ruthenian Ethnology*. Vol. II. Lviv (in Ukrainian).
- Шух II** — Shukhevych, V. (1901). *Hutsul region. P. 2. Materials to Ukrainian and Ruthenian Ethnology*. Vol. IV. Lviv (in Ukrainian).
- Шух III** — Shukhevych, V. (1902). *Hutsul region. P. 3. Materials to Ukrainian and Ruthenian Ethnology*. Vol. V. Lviv (in Ukrainian).
- Шух IV** — Shukhevych, V. (1904). *Hutsul region. P. 4. Materials to Ukrainian and Ruthenian Ethnology*. Vol. VII. Lviv (in Ukrainian).

REFERENCES

- Bartminkii, E. (2004). Christianity and folk culture: the Mother of God in the Polish folk tradition. *Culture language: semantics and grammar* (pp. 107–130). Moscow: Indrik (in Russian).
- Honcharuk, V.A. (2014). The image of the Virgin in the heritage of Taras Shevchenko. *Scientific Bulletin of Mykolaiv State University named after V.O. Sukhomlynskyi. Series: Philological sciences*, 4, 55–59 (in Ukrainian).
- Honcharuk, V.A. (2017). The image of the Mother of God in the poem “Maria” by Taras Shevchenko. *Philological journal*, 1, 132–139 (in Ukrainian).
- Kmet, I.F. (2009). *The image of the Mother of God in folklore: Ukrainian apocryphal tradition* [autoref. Dis... Cand. philol. of science]. Lviv (in Ukrainian).
- Koval, H. (2021). *Christian femininos in Ukrainian folklore*. https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/11483/1/H_Koval_Chrystyjanski_feminoobrazy.pdf (in Ukrainian).
- Lavrenteva, A.S. (2016). Магна concept (Madre de Jeсъs) in Spanish linguistic culture. *Romanesque languages and cultures: from antiquity to modernity. VII International Scientific Conference* (pp. 58–65). Moscow: MAKS Press (in Russian).
- Saik, A.V. (2012). Subconcept *Mother of God* in Ukrainian linguistic worldview. *Bulletin of Zaporizhzhya National University. Philological sciences*, 1, 480–486 (in Ukrainian).
- Saik, A.V. (2020). Analysis of the concept mother in Lyubov Golota’s novel “Episodic memory”. *Academic notes of TNU named after V.I. Vernadskyi. Series: Philology. Social communications*, 31(70), 4, 116–124 (in Ukrainian).
- Staroselec, O.A. (2014). *Representation of the concept of the “Virgin” in poetic, dialect and Church Slavonic texts*. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/155164> (in Russian).
- Stepanenko, M.I. (2020). Ahionim Mother of God in T.H. Shevchenko’s poetic discourse. *Ukrainian language*, 2, 3–12 (in Ukrainian).
- Sukalenko, T.N., & Ladyniak, N.B. (2022). The concept of the Virgin in Ukrainian and Polish linguistic worldview. *Studies in Polish and Slavic Philology*, 57, 2–19 (in Russian).
- Voropai, O. (1993). *The customs of our people. Ethnographic essay*. Kyiv: AVPT “Oberih” (in Ukrainian).
- Zelinska, O.Yu. (2009). The names of the Virgin in Baroque sermons. *Scientific journal of the National Pedagogical University named after M.P. Drahomanova: Series 08. Philological sciences (linguistics) and literary studies*, 2, 210–214 (in Ukrainian).

Received 14.04.2023

Vira Diachuk, Postgraduate student in the Department of Dialectology
 Institute of the Ukrainian Language
 of the National Academy of Sciences of Ukraine
 4 Mykhailo Hrushevskyy St., Kyiv 01001, Ukraine
 Email: virarozumna@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3982-335X>

REPRESENTATION OF THE SUBCONCEPT *MOTHER OF GOD* IN
 MODERN MIDDLE-UPPER-DNIEPER AND HUTSUL DIALECTS

It has been acknowledged that mental formations like concepts and subconcepts occupy an important place in national worldview system, because they represent the community value attitude to the cultural phenomenon. Verbalization of the lower-level cognitive structures testifies their place in linguistic worldview and represent culturally determined knowledge about them.

The purpose of this study is to find out the common semantic features in conceptualization of Mother of God image and describe the peculiarities of its verbalization in speech of modern Middle-upper-Dnieper and Hutsul speakers. To achieve the objectives

we used a comparative method which is suitable for identifying peculiarities of subconcept verbalization in the Middle-upper-Dnieper and Hutsul dialects.

The results of this study show that the subconcept MOTHER OF GOD is objectified in seven common cognitive features in researched linguistic areas: “Mary is a woman born Jesus Christ”; “Mother of God is a holy mother”; “Our Lady is a protector”; “Mother of God helps people”; “Virgin Mary helps girls to get married”; “Mother of God is respected”; “Our Lady is an earthly woman”. Results also reveal that the semantic features of analyzed cognitive item are concentrated around maternal, intercessory and glorifier aspects. Moreover, our research specifies two types of subconcepts verbalization in the Middle-upper-Dnieper and Hutsul dialects. They are lexical and syntactic.

This study emphasizes more important place of the subconcept MOTHER OF GOD in the Hutsul conceptual worldview. It is proved by larger number of language representatives found in the Hutsul dialects and rapprochement of sacred understanding about earth and Mother of God.

Keywords: *subconcept, Mother of God, linguistic worldview, the Middle-upper-Dnieper dialects, the Hutsul dialects.*